

دیدگاهها در زمینه

سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI)^۱

دکتر رسول ربانی*

جعفر پور رجب و روزبه رحمانیان**

ملی در سطحی نیست که جوابگوی سرمایه گذاری در سطح کلان اقتصادی و صنعتی باشد. به همین دلیل، این کشورها با کمبود منابع مالی برای سرمایه گذاری روبه رو هستند و برای جبران کمبود سرمایه و منابع مالی مورد نیاز، به جلب سرمایه های خارجی و مشارکت خارجی در فعالیتهای اقتصادی و صنعتی روی می آورند. البته، باید توجه داشت که فقط کشورهای در حال توسعه نیستند که برای این امر تلاش می کنند؛ بلکه، کشورهای توسعه یافته نیز - چه بسا - بیشتر از کشورهای در حال توسعه، به جذب سرمایه خارجی (FDI) تلاش می کنند. از دیدگاه صاحب نظران، اثراتی که FDI بر کشورهای در حال توسعه می گذارد، می تواند منفی و یا مثبت باشد. از دیدگاه منفی؛ می توان به غارت منابع طبیعی، تسلط بر بازارهای داخلی و وابستگی اقتصادی اشاره کرد و از دید مثبت؛ سرمایه گذاری خارجی می تواند در کشور میزبان، موجب

تأمین سرمایه، از مهمترین عوامل و گامهای ابتدایی جهت توسعه اقتصادی و پیشرفت اجتماعی است. پس از هدف گذاری مسأله توسعه اقتصادی، موضوع تأمین سرمایه برای کشورها - صرف نظر از میزان توسعه یافتگی آنان - دارای اهمیت بیشتری شد. بنابراین، کشورهایی که مالکیت سرمایه را در اختیار خویش داشته اند، توانستند برای توسعه گام بردارند و کشورهای که دارای سرمایه لازم نبودند، از گام نهادن در این راه محروم ماندند که همین ویژگی، رواج فقر و محرومیت، رگود اقتصادی، فزونی بیکاری، توزیع ناعادلانه درآمد را در پی داشت. بنابراین، در چنین شرایطی تنها راه نجات، افزایش سرمایه گذاری است. اما، نکته مهم این است که تأمین سرمایه برای کشورهای در حال توسعه یا کمتر توسعه یافته، دشواریهایی دارد. زیرا، مهمترین منبع تأمین سرمایه پس انداز ملی است. حال آن که، در کشورهای در حال توسعه، پس انداز

* دانشیار گروه اجتماعی دانشگاه اصفهان

** کارشناسان گروه آمایش و برنامه ریزی منطقه ای سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان گیلان

روش:

این پژوهش، بر اساس روش اسنادی (Documentary Study) صورت گرفته است.

پیشگفتار:

در دنیای امروز، همه کشورها سعی بر آن دارند تا در عرصه‌های رقابت جهانی در حل مسایل و مشکلاتی مانند بیکاری، تورم، رشد بی‌رویه جمعیت، فقر، توزیع ناعادلانه درآمد از یکدیگر عقب‌نمانند و به شیوه‌های گوناگون برای رفع این مشکلات می‌کوشند. رقابت در عرصه‌های جهانی و در قلمرو اقتصادی، از راه سرمایه‌گذاری در بخشهای مختلف اقتصادی برای ایجاد فرصت‌های شغلی صورت می‌پذیرد. اما، شیوه‌های تأمین منابع مالی لازم برای سرمایه‌گذاری، بسیار گوناگون است. یکی از این شیوه‌ها، پس‌انداز ملی است؛ ولی، بسیاری از کشورهای در حال توسعه، چنین پس‌اندازی ندارند. در این صورت، با کمبود منابع مالی لازم برای سرمایه‌گذاری در بخشهای اقتصادی روبه‌رو می‌شوند و برای جلب سرمایه‌به‌شرکتهای چندملیتی برای مشارکت آنها در فعالیتهای اقتصادی و صنعتی روی می‌آورند. این امر، هم نتایج مثبت و هم منفی بر کشور میزبان باقی می‌گذارد. لازم به ذکر است که فقط

توسعه منابع انسانی و مالی، گسترش تجارت خارجی، انتقال سرمایه و تکنولوژی پیشرفته گردد. جریانات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، دو گونه است: ۱- ورود سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI Inflow) ۲- خروج سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI Outflow). عوامل مختلفی مانند؛ سیاستهای اقتصادی و رویکردهای حمایتی و تشویقی بر میزان FDI تأثیر می‌گذارد و سبب تغییر در میزان FDI از سالی به سال دیگر می‌شود. به طوری که ورود دی‌های FDI جهان در سال ۲۰۰۲ برابر با ۷۱۶ میلیارد دلار، ۲۰۰۳ برابر با ۶۳۲ میلیارد دلار، ۲۰۰۴ برابر با ۶۴۸ میلیارد دلار و سال ۲۰۰۵ برابر با ۹۱۶ میلیارد دلار بوده و خروجیهای FDI در سال ۲۰۰۲ برابر با ۶۵۲ میلیارد دلار، ۲۰۰۳ برابر با ۶۱۶ میلیارد دلار، ۲۰۰۴ برابر با ۷۳۰ میلیارد دلار و در سال ۲۰۰۵ برابر با ۷۷۸ میلیارد دلار بوده است^۲ (UNCTAD, 2005). میزان ورود دی‌های FDI در مناطق مختلف جهان نیز متغیر است. زیرا، عوامل اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی و مانند آن، بر این امر در کشورهای مختلف تأثیر بسزایی دارد. به طوری که، در کشورهای توسعه‌یافته و ورودیهای FDI در سال ۲۰۰۲ برابر با ۵۴۷ میلیارد دلار، ۲۰۰۳ برابر با ۴۴۲ میلیارد دلار، ۲۰۰۴ برابر با ۳۸۰ میلیارد دلار و سال ۲۰۰۵ برابر با ۵۴۲ میلیارد دلار بوده است (UNC-TAD, 2005).

در مقابل ورودیهای FDI به کشورهای در حال توسعه، در سال ۲۰۰۲ برابر با ۱۵۵ میلیارد دلار، ۲۰۰۳ برابر با ۱۷۵ میلیارد دلار، ۲۰۰۴ برابر با ۲۳۳ میلیارد دلار و در سال ۲۰۰۵ برابر با ۳۳۴ میلیارد دلار بوده است (UNC-TAD, 2005).

بنابراین، با توجه به موارد گفته‌شده بالا، می‌توان گفت که روند ورود FDI به کشورها، ناشی از عوامل مختلفی است که برای تحلیل و بررسی موضوع، باید به این عوامل و به‌اثراتی که FDI بر کشورهای می‌گذارد، توجه کرد.

هدف:

هدف این پژوهش، بررسی روند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) و اثرات آن بر کشورها، با توجه به اطلاعات و تئوریهای موجود و پیشنهاد راهکارهایی در این زمینه است.

○ سرمایه، هر کالا، ثروت یا پولی است که توان آمیزش با دیگر عوامل را برای تولید کالاها یا افزایش ثروت، از راههای گوناگون داشته باشد. به بیان دیگر، سرمایه عبارت از آن بخش از کالاها است، که خود تولیدکننده کالاها و خدمات دیگر است. سرمایه‌گذاری، عبارت است از افزایش حجم سرمایه موجود یک جامعه در یک دوره معین. به سخن دیگر، سرمایه‌گذاری، در حقیقت تشکیل سرمایه است.

موجود یک جامعه در طی یک دوره معین. به عبارت دیگر، سرمایه گذاری، در حقیقت تشکیل سرمایه است (همان).

سرمایه داری: ۵

سرمایه داری، به سامانه اقتصادی گفته می شود که صفت ویژه آن مالکیت خصوصی و سایل جمعی تولید و توزیع، رقابت آزاد و جستجوی سودپولی از واحدهای کار و تولید است. در یک نظام سرمایه داری، سرمایه دار، با سرمایه خود می تواند کالا یا نیروی انسانی را در اختیار بگیرد و از راه به دست آوردن ارزش اضافی، به انباشت و تراکم سرمایه بپردازد. در واقع، سرمایه دار، با گسیل سرمایه خود (مستقیم یا غیر مستقیم) به کشورهای دیگر، تنها یک هدف را دنبال می کند و آن کسب سود بیشتر و انباشت سرمایه است. اگر سرمایه را با حرف K و کالا را با حرف G نشان دهیم، در این صورت، جریان سرمایه، چنین نمایه یی خواهد داشت:

$K \rightarrow G \rightarrow K$

صدور سرمایه به خارج کشور، به صورت های گوناگون صورت می گیرد. زمانی، به صورت مالی و گاهی به صورت تجهیزات سرمایه یی و در پاره یی موارد، ترکیبی از این صورتها است. ممکن است صدور سرمایه به کشورهای دیگر به شکل مستقیم و یا غیر مستقیم باشد. در شکل مستقیم، صاحبان سرمایه های خارجی، خود به طور مستقیم به فعالیت اقتصادی در کشور میزبان دست می زنند، اما در شکل غیر مستقیم، سرمایه های خارجی به صورت کمک های مالی یا وام به دولت یا بنگاه های خصوصی کشور میزبان داده می شود. در وضعیت دوم، صاحبان سرمایه مستقیماً در فعالیتهای اقتصادی کشور میزبان دخالتی ندارند.

سرمایه گذاری مستقیم خارجی:

سرمایه گذاری مستقیم خارجی، از دیدگاه UNCTAD عبارت است از سرمایه گذاری که مناسبات بلندمدت دارد و کنترل سود پیوسته شخصیت حقیقی یا حقوقی مقیم یک کشور خارجی را در شرکتهای واقع در کشور میزبان، عهده دار است.

به نظر کوین^۶، سرمایه گذاری مستقیم خارجی، به منظور به دست آوردن سود پیوسته صورت می گیرد که

○ از دیدگاه نظریه پردازان علوم اجتماعی و اقتصادی، جریان FDI بر اقتصاد و وضع اجتماعی هر کشور و منطقه، اثرات مثبت و منفی می گذارد. از مهمترین اثرات مثبت FDI این است که در کشور میزبان موجب انتقال سرمایه و تکنولوژی پیشرفته، گسترش مهارت های مدیریت، توسعه منابع انسانی و مالی، گسترش بازرگانی خارجی و در نتیجه، باعث رشد اقتصادی می گردد. در برابر، غارت منابع طبیعی، تسلط بر بازارهای داخلی، تحکیم وابستگی اقتصادی، ترویج فرهنگ بیگانه، تخریب محیط زیست و گسترش فساد مالی و اخلاقی در کشور میزبان و بر سر هم ایجاد موانع اساسی در راه توسعه اقتصادی سالم از اثرات منفی سرمایه گذاری مستقیم خارجی می دانند.

کشورهای در حال توسعه نیستند که برای جلب سرمایه گذاران خارجی برای تأمین منابع مالی مورد نیاز، اقدام می کنند. چه بسا بسیاری از کشورهای توسعه یافته در این راه، بسیار بیشتر از کشورهای در حال توسعه به جذب سرمایه گذاران خارجی روی می آورند، به طوری که، سیل جریان FDI در جهان تحت بهره گیری کشورهای مناطقی مانند آمریکا، اتحادیه اروپا، انگلیس، فرانسه و ژاپن قرار دارد.

تعریف سرمایه: ۲

سرمایه؛ هر کالا، ثروت و یا پولی است که توان آمیزش با دیگر عوامل را برای تولید کالاها و یا افزایش ثروت، از راه های گوناگون داشته باشد. به بیان دیگر، سرمایه عبارت از آن بخش از کالاها است، که خود تولید کننده کالاها و خدمات دیگر است. (کلاتری، ۱۳۸۴: ۸۷).

سرمایه گذاری: ۴

سرمایه گذاری، عبارت است از افزایش حجم سرمایه

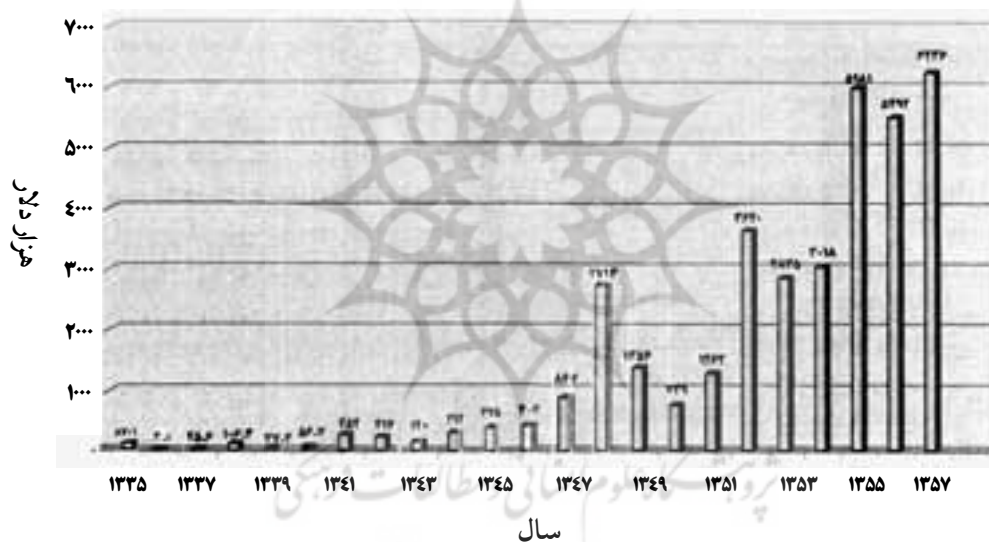
جدول ۱- مبلغ سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران در سالهای ۱۳۳۵-۵۷

(میلیون دلار)

سال	سرمایه	سال	سرمایه	سال	سرمایه
۱۳۳۵	۸۷/۱	۱۳۴۳	۱۴۰	۱۳۳۵	۱۲۶۲
۱۳۳۶	۳/۱	۱۳۴۴	۲۹۲	۱۳۳۶	۳۶۲۰
۱۳۳۷	۲۵/۶	۱۳۴۵	۳۷۵	۱۳۳۷	۲۸۳۵
۱۳۳۸	۱۰۶/۴	۱۳۴۶	۴۰۴	۱۳۳۸	۳۰۱۸
۱۳۳۹	۳۷/۴	۱۳۴۷	۸۶۷	۱۳۳۹	۵۹۸۱
۱۳۴۰	۵۶/۷	۱۳۴۸	۲۷۱۳	۱۳۴۰	۵۴۹۲
۱۳۴۱	۲۵۲/۰	۱۳۴۹	۱۳۵۶	۱۳۴۱	
۱۳۴۲	۲۱۷/۰	۱۳۵۰	۷۳۹	۱۳۴۲	۶۲۳۶

مأخذ: (مجله تحقیقات اقتصادی، کمیجانی و عباسی، ۱۳۸۴: ۸۶).

نمودار ۱- مبلغ سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران در سالهای ۱۳۳۵-۱۳۵۷

می دهد.

گذشته سرمایه گذاری خارجی در دنیا:

سرمایه گذاری خارجی، از اواخر سده نوزدهم میلادی نقش مهمی را در اقتصاد جهانی بازی کرده است. در دوره‌های پیش از ۱۹۱۴، جابه‌جایی سرمایه با جابه‌جایی بزرگ جمعیتی در اروپا همراه بود و به‌بیشتر سرمایه‌گذاران بهره‌بردار ثابت داده می‌شد. در آن زمان، بریتانیا مهم‌ترین کشور اعتبار دهنده جهان به‌شمار می‌رفت. در سال ۱۹۱۴، نیمی از سرمایه بین‌المللی به این کشور تعلق

سرمایه‌گذار در مؤسسه‌ی مستقر در کشوری غیر از کشور خود، به آن اقدام می‌کنند و بر اثر آن، حق رأی مؤثر در مدیریت شرکت یا مؤسسه را نیز دارد. (به‌کیش، ۱۳۸۰: ۲۹۳).

سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، معمولاً، پایدار است و چندان فرار نیست. به عبارت دیگر، در هنگام پیشامد ریزش در کشور میزبان، این نوع از سرمایه‌گذاران، نه تنها از کشور خارج نمی‌شود، بلکه، در صورت فعالیت در زمینه مناسب، آن کشور را در خروج از بحران و رور کود نیز تا حدودی یاری

داشت. به همین جهت، دوره پیش از سال ۱۹۱۴ را عصر طلایی سرمایه گذاری بین المللی نامیده اند.

جنگ جهانی اول و پیامدهای آن، تأثیری اساسی بر ثروت در اروپا گذاشت، به طوری که، به دلیل بدهیهای ناشی از جنگ و هزینه های بازسازی خرابیها، اروپا تا سال ۱۹۲۰، از یک اعتبار دهنده به یک بدهکار تبدیل شد. در نیمه دوم دهه ۱۹۳۰، دوره بحرانی سرمایه گذاری خارجی رخ داد. رکود اقتصادی در ایالات متحده (۱۹۲۹-۱۹۳۳) و به دنبال آن در اروپا، موجب ایجاد علاقه به خود کفایی در اقتصاد ملی و اشتغال در اقتصاد داخلی کشورها شد. در این شرایط؛ حفظ ارزش پول ملی، کنترل ارز خارجی، ایجاد موانع تعرفه‌یی و سهمیه بندی بازارها، کاهش سرمایه گذاری خارجی را در پی داشت. این دوره، با جنگ جهانی دوم به پایان رسید و در نتیجه آن، دو کشور ایالات متحده و بریتانیا در سالهای ۱۹۳۳ و ۱۹۴۵ بدهکار شدند.

در سالهای بعد از جنگ جهانی دوم، دگرگونی بزرگی در فضای سرمایه گذاری ایجاد شد. بین سالهای ۱۹۵۱-۱۹۶۴، حدود ۹۰ درصد کل سرمایه های بخش خصوصی، شکل FDI به خود گرفت و توسعه آن در دهه ۱۹۷۰ نیز دنبال شد. در این دهه، شرایط اقتصادی در سطح جهان تغییر کرد. تداوم رکود اقتصادی، تأثیراتی را بر شرکتهای چند ملیتی بر جای گذاشت و به طور کلی از دید کشورهای میزبان سرمایه، چگونگی نگرش نسبت به ورود FDI دچار دگرگونی شد. به تدریج، کشورهای میزبان، وضع مقرراتی را برای افزایش سود ناشی از FDI و فعالیت شرکتهای فراملیتی و جهت دادن به فعالیت آنها، آغاز کردند (منافی نژاد، ۱۳۸۴؛ صص ۶۳ و ۶۴).

روند سرمایه گذاری مستقیم خارجی در جهان:

بررسی FDI در سه دهه پایانی سده بیستم میلادی نشانگر نقش روز افزون آن در جریان ورود و خروج سرمایه نسبت به کشورهاست. در سالهای ۱۹۵۱-۶۴، حدود ۹۰ درصد از سرمایه های بخشهای خصوصی شکل FDI به خود گرفت و حدود سه چهارم از جریانهای مالی در اختیار ایالات متحده آمریکا قرار داشت. از دهه ۱۹۷۰ به بعد، بر اهمیت FDI نزد کشورهای افزوده شده و اغلب، شروع به وضع مقرراتی برای تشکیل شرکتهای

چند ملیتی، به منظور جذب FDI کردند.

رقم FDI جهانی، از ۲۴۰۹۴ میلیون دلار در سال ۱۹۷۴، به ۶۲۶۶۷۹ میلیون دلار، در سال ۱۹۷۹ رسید. در نیمه اول دهه ۱۹۸۰، که همزمان با پیامد شوک نفتی و بحران بدهیها بود، جریان FDI روند نزولی یافت. در سالهای ۱۹۹۷-۱۹۸۰ محاسبات نشان داد که به طور متوسط FDI در این دوره بایک روند نزولی همراه بود، به طوری که کل جریان FDI در سال ۱۹۸۵ به ۵۸۵۷۲ میلیون دلار رسید.

از اواخر دهه های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، دوباره، سرمایه گذاری مستقیم خارجی (FDI) جهان، از روند روبه رشد برخوردار شد. متوسط جریان ورودی FDI در جهان، در سالهای ۱۹۸۹-۹۴، سالانه به حدود ۲۰۰/۲ میلیارد دلار و در سال ۲۰۰۰، به بیشترین رقم خود، یعنی ۱۲۷۱ میلیارد دلار رسید. پس از این سال، به دلیل پیشامد برخی از حوادث و بحرانهای بین المللی و کاهش امنیت سرمایه گذاری، جریان FDI جهانی روند کاهنده یافت، به طوری که در سال ۲۰۰۱، پس از وقوع حادثه ۱۱ سپتامبر در آمریکا، رقم سرمایه گذاری خارجی به ۷۶۰ میلیارد دلار و در سال ۲۰۰۲ به ۶۵۱ میلیارد دلار رسید.

اگر در گذشته، بیشترین حجم وارد شده FDI به کشورهای توسعه یافته اختصاص داشت، ولی، از سال ۲۰۰۰ به بعد، سهم این کشورها کاهش پیدا کرد. به طوری که، این سهم، در سال ۲۰۰۱، برابر با ۴۱ درصد، در سال ۲۰۰۲، برابر با ۱۳٪، در سال ۲۰۰۳، برابر با ۱۲٪ و در سال ۲۰۰۴ با ۲٪ افزایش نسبت به سال ۲۰۰۳ معادل ۶۴۸ میلیارد دلار بوده است. در سال ۲۰۰۴ ایالات متحده با ۹۶ میلیارد دلار، بریتانیا با ۷۸ میلیارد دلار و لوکزامبورگ با ۵۷ میلیارد دلار بزرگترین دریافت کنندگان FDI در جهان بودند و پس از آنها، کشورهایمانند استرالیا، ژاپن و نیوزلند قرار دارند.

کشورهای در حال توسعه نیز، در دو دهه گذشته با تغییرات چشمگیری که در برنامه های اقتصادی خود ایجاد کردند، توانستند موقعیت تجاری خود را در جهان بهبود بخشند. در مجموع، این کشورها در این دوره، در جذب جریان رو به افزایش سرمایه گذاری خارجی موفق بوده اند. به طوری که، حجم ورودی FDI به این کشورها، از

مردم نسبت به سرمایه گذاران خارجی شده و ملی شدن صنعت نفت در سال ۱۳۳۰ خورشیدی رادری داشت. با ملی شدن صنعت نفت و پیامد آن، ملی شدن سرمایه های خارجی، تا سال ۱۳۳۴، سرمایه گذاران خارجی از بیم ملی شدن و بی ثباتی قانونی، در عمل هیچ گونه سرمایه گذاری خارجی در ایران به ثبت نرسید. تا آن که قانون جلب و حمایت سرمایه های خارجی، در اواخر سال ۱۳۳۴ به تصویب مجلس رسید.

به پشتوانه این قانون، جریان سرمایه های ورودی به کشور رونق بیشتری پیدا کرد و از سال ۱۳۳۶، فعالیت شرکت های چند ملیتی در ایران آغاز شد. در آن سال، دو شرکت، با سهامداران آمریکایی و فرانسوی، همکاری خود را با دولت آغاز کردند و نتیجه، جریان سرمایه های ورودی به کشور، رونق بیشتری پیدا کرد و از ۸۷/۱ میلیون دلار در سال ۱۳۳۵ به ۲۸۳۵ میلیون دلار در سال ۱۳۵۳ رسید. تأیید از این تاریخ، شمار شرکت های چند ملیتی فعال در بخش صنعت، در مجموع ۱۶۳ شرکت بود. با افزایش گرایش سرمایه گذاران خارجی به سرمایه گذاری در ایران، مبلغ سرمایه های وارد شده به ایران، در سال ۱۳۵۷ به ۶۲۳۶ میلیون دلار رسید.

۲- پس از وقوع انقلاب، به دلیل برخی تحولات؛ مانند جنگ، ملی شدن و مصادر سرمایه ها، تصویب قانون اساسی جدید و بروز ابهامات و تردیدهایی در امر سرمایه گذاری خارجی، اوضاع به زیان سرمایه گذاری خارجی تغییر کرد. جریان سرمایه های وارد شده به کشور، سیر نزولی به خود گرفت و به ۴ میلیارد دلار در سال ۱۳۵۸ و ۲ میلیارد دلار در سال ۱۳۶۰ رسید. در این سالها، کشور نه تنها در جذب سرمایه های خارجی ناموفق بوده، بلکه حتا، برخی از سرمایه گذاری های سالهای پیشین نیز لغو گردید و اصل سرمایه به کشور مادر برگشت داده شد. در این دوره، هیچ گونه سرمایه گذاری خارجی در کشور صورت نگرفت. تا سال ۱۳۷۲، رقم سرمایه گذاری خارجی، در برخی از سالها، نه تنها صفر، بلکه گاهی منفی شد.

در سالهای ۷۷-۱۳۷۲، دولت به فکر فراهم آوری زمینه مناسب جهت جذب سرمایه گذاری های خارجی افتاد و با تصویب قوانینی برای اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی، قراردادهای لازم را با اشخاص حقیقی و حقوقی داخلی و

۳۴ میلیارد دلار در سال ۱۹۹۰، به ۲۴۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۰ و ۲۲۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۱ و ۱۹۰ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۲ رسید. در سالهای ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲، با وجود کاهش حجم ورودی FDI (نسبت به سال ۲۰۰۰) به کشورهای در حال توسعه، سهم جهانی این کشورها افزایش یافته است. این سهم، در برابر کشورهای توسعه یافته، حدود ۳۶٪ و معادل ۲۳۳ میلیارد دلار بوده و بالاترین ورودی FDI به کشورهای در حال توسعه، مربوط به سال ۱۹۹۷ بوده است.

سرمایه گذاری خارجی در ایران:

سابقه سرمایه گذاری خارجی در ایران، کم و بیش به موازات دگرگونی سرمایه گذاری در دیگر کشورها شکل گرفته، اما، به دلیل تحولات سیاسی در دوره های زمانی مختلف، روند سرمایه گذاری در ایران، بانوساناتی روبه رو بوده است.

با وجود این که، در چند سال گذشته، قیمت نفت دچار نوسان و تغییرات فزاینده بوده، در عین حال، سطح پس انداز ملی جوابگو نبوده و منابع کافی جهت سرمایه گذاری در فعالیتهای اقتصادی کاهش یافته و سطح سرمایه گذاری در کشور، وضعیت مطلوبی ندارد. بنابراین، با توجه به کمبود منابع مالی از سوی و نیاز کشور به تکنولوژی پیشرفته از سوی دیگر، جذب سرمایه گذاری های مستقیم خارجی باید مورد توجه جدی قرار گیرد.

۱- سرمایه گذاری خارجی در ایران پیش از انقلاب نخستین سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران، در سال ۱۲۹۸ هجری قمری (۱۸۲۷ میلادی) بر اساس قرارداد میان دولت و بارون جولیس روتیر از انگلستان شکل گرفت، که اجرائش در ۱۶ سال بعد امتیاز تأسیس بانک شاهنشاهی به مدت ۵۰ سال به همان شخص واگذار شد. در گذشته نیز، بیشترین حجم سرمایه گذاری خارجی از اواسط سده سیزدهم و اوایل سده چهاردهم هجری توسط روسها و انگلیسیها در امور تجارت، صنعت و بانکداری آغاز شده بود.

سرمایه گذاری خارجی در ایران، تا سالهای ۱۳۱۰ و ۱۳۱۱، اغلب به صورت واگذاری امتیازاتی به خارجیان صورت می گرفت. این امر، سبب بی اعتمادی تاریخی

کشوری آرامش و ثبات سیاسی وجود داشته باشد و از بحرانها و مناقشات سیاسی خبری نباشد، سرمایه گذار خارجی، خودبه خود، گرایش بیشتری برای سرمایه گذاری خواهد داشت. اما، در کشوری که بحران وجود دارد، خطر پذیری سرمایه گذاری خارجی افزایش می یابد و روند جریان ورود FDI سیر نزولی خواهد یافت. بنابراین، کشورهایی که از درجات بالایی از ثبات و امنیت سیاسی برخوردارند، حجم و سرعت جریان ورود FDI به این کشورها بیشتر است. برای مثال، یکی از دلایل موفقیت کشورهای آسیای جنوب شرقی، نسبت به کشورهای آمریکای لاتین در جذب سرمایه های خارجی، ثبات سیاسی در کشورهایی مانند چین، سنگاپور و تایلند است (همان، ۲۲).

۲- عوامل اقتصادی:

هنگامی که به بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر ورود FDI می پردازیم، شاخصهای کلان اقتصادی مانند تورم، نرخ بهره، وضع مالی دولت و... را در نظر می آوریم. هدف سرمایه گذار خارجی برای سرمایه گذاری در کشور میزبان، به دست آوردن سود، همزمان با نگهداری سرمایه است، بنابراین، اگر سرمایه گذار برای دستیابی به چنین هدفی ناکام بماند، در این صورت، از سرمایه گذاری خودداری خواهد کرد.

یکی دیگر از عوامل مهم اقتصادی رami توان از درجه باز بودن فعالیتهای اقتصادی نام برد.

درجه باز بودن اقتصادی، بیانگر میزان روانی مبادلات آن کشور با سایر کشورهاست. اصولاً، هر قدر معافیتهای گمرکی برای نهاده های واسطه یی و سرمایه یی مورد نیاز سرمایه گذاران خارجی بیشتر باشد، جریان FDI به کشور بیشتر خواهد بود.

وجود زیرساختهای اقتصادی گسترده، راهها، بنادر و در نتیجه، سامانه آگاهی رسانی قوی و گسترده که اطلاعات به روز را در اختیار سرمایه گذار قرار دهد تا بتواند اطلاعات شفافتر و دقیقتری بگیرد، سبب افزایش اعتماد سرمایه گذاران به شبکه های اطلاعاتی و ارتباطی می گردد و نتیجه بر جریان ورود FDI تأثیر مثبت می گذارد.

یکی دیگر از شاخصهای اقتصادی که بر جریان سرمایه و سرمایه گذاری مؤثر است، وضع مالی دولت است. بدین

خارجی منعقد کرد و تسهیلاتی برای سرمایه گذاران خارجی در این زمینه صورت گرفت. به طوری که، در سال ۱۳۷۳ سرمایه گذاری عمده توسط شرکت دوو (کره جنوبی) عملی شد. حجم سرمایه گذاری این شرکت در صنعت خودروسازی، ۱۸۴/۶ میلیون دلار توافق شد که ۱۲/۵ میلیون آن تحقق یافت. در سال ۱۳۷۴ نیز، مبلغ سرمایه گذاری مورد توافق با این شرکت، با ۳۵ درصد کاهش، به ۱۲۱/۲ میلیون دلار رسید که تنها ۱۷ درصد آن واقعیت یافت و در سال ۱۳۷۵، با ۴۷ درصد کاهش، ۶۴ میلیون دلار تصویب شد و برای اولین بار، ۵۸ درصد آن تحقق یافت. (کميجانی و عباسی، ۱۳۸۴؛ ۸۶).

جدول شماره (۱)، روند سرمایه گذاری مستقیم خارجی در ایران را برای سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۵۷ خورشیدی، نشان داده و نمودار شماره (۱)، آن را به تصویر کشیده است.

در سال ۱۳۷۸، جهش ناگهانی در حجم سرمایه گذاری خارجی در کشور صورت پذیرفت. این امر نتیجه سرمایه گذاری يك میلیارد دلار در کشور کانادا در ذخایر معدنی تفتان بود که سبب شد حجم سرمایه گذاری، یکباره رشد قابل توجهی پیدا کند. بجز این مورد، در دیگر سالها، تغییر محسوسی در سرمایه گذاری خارجی دیده نمی شود. (منافی نژاد، ۱۳۸۴؛ ۲۱).

از سال ۱۳۷۸ تا سال ۱۳۸۱، گرچه موضوع سرمایه گذاری خارجی و آسانگیری شرایط آن، همچنان مورد توجه سیاستگذاران بوده، اما، همانند سالهای پیش، دگرگونی چشمگیری در آن صورت نپذیرفته است.

عوامل مؤثر در جذب سرمایه گذاری

مستقیم خارجی:

برای جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی، عوامل گوناگونی مؤثر است که می توان از آنها، با عنوانهای سیاسی، اقتصادی، جغرافیایی، انگیزه های مالی (تشویقی) و حمایتی نام برد.

۱- عوامل سیاسی:

ثبات سیاسی، یکی از کنشگران مهم برای ایجاد محیطی مناسب، به منظور سرمایه گذاری است. اگر در

عوامل تعیین کننده FDI بر حسب مکان و هدف

عوامل تعیین کننده FDI بر حسب هدف	عوامل تعیین کننده مکانی FDI
<p>۱- جستجو کننده بازار</p> <p>- ساختار بازار</p> <p>- توانایی مشاغل داخلی</p> <p>- دسترسی به بازارهای بین المللی و منطقه‌یی</p> <p>- رشد بازار</p> <p>- رجحانهای مصرفی خاص کشورها</p>	<p>۱- عوامل تعیین کننده اقتصادی</p> <p>- درجه باز بودن اقتصاد</p> <p>- آزادسازی اقتصادی شامل: حذف یا کاهش موانع تعرفه‌یی، خصوصی سازی، سیاستهای ارزی و سیاستهای مالیاتی</p> <p>- شرایط ارتباطی و زیربنایی</p> <p>- عملکرد اقتصادی کشورها، شامل رشد، نرخ تورم، کسری یا مازاد بودجه دولت و بدهی داخلی و خارجی دولت</p>
<p>۲- جستجو کننده منابع</p> <p>- مواد خام</p> <p>- نیروی کار غیر ماهر</p> <p>- هزینه‌های قانونی</p>	<p>۲- عوامل سیاسی</p> <p>- ثبات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی</p> <p>- نوع نگرش دولت نسبت به سرمایه گذاری خارجی</p> <p>- رابطه بین گروههای سیاسی و اقتصادی</p> <p>- سیاستهای مربوط به افزایش رقابتها و بهم پیوستنها و اکتسابهای بین المللی (Mergers and Acquisitions) (M&A)</p> <p>- قوانین و مقررات حقوقی</p> <p>- سیاستهای مربوط به ساختار و عملکرد بازار</p>
<p>۳- جستجو کننده دارایی</p> <p>- دسترسی به نیروی کار ماهر</p> <p>- شرایط کشور از نظر تحقیق و توسعه (R&D)</p> <p>- کیفیت آموزش و تحقیق در کشور</p> <p>- خلاقیتها، شامل اختراعات، تعدیلات فناورانه، مهارتهای فنی و وضعیت فرهنگی</p> <p>- زیرساختهای فیزیکی (بنادر، راهها، برق، نیروی کار با بهره‌وری بالا).</p>	<p>۳- عوامل حمایتی و تشویقی</p> <p>عوامل تشویق کننده سرمایه گذاری شامل بیمه، تأسیس مناطق آزاد تجاری و ویژه اقتصادی</p> <p>- عوامل تسهیل کننده سرمایه گذاری</p> <p>- خدمات بعد از سرمایه گذاری</p>
<p>۴- جستجو کننده کارایی</p> <p>- هزینه منابع و داراییهایی که برای نیروی کار فهرست بندی شده است.</p> <p>- سایر هزینه‌های نهاده، نظیر حمل و نقل و کالاهای واسطه‌یی</p> <p>- عضویت در پیوستن به مناطق اقتصادی</p>	

UNCTAD, World Investment Report 1998, p. 91

عوامل اقتصادی و سیاسی، عوامل حمایتی و تشویقی نیز بسیار مؤثر است. عوامل حمایتی و تشویقی؛ شامل امتیازاتی است که يك کشور به سرمایه گذار خارجی می دهد. این امتیازات، گوناگون و جور به جور است. به طور کلی، از مهمترین شیوه‌های حمایتی و تشویقی؛ می توان به موارد زیر اشاره کرد:

صورت که، هر گاه دولت با کسری بودجه روبرو باشد، آن را با شیوه‌هایی مثل فروش اوراق قرضه، استقرار از بانک مرکزی و با وامگیری خارجی تأمین می کند. تأثیر این وضعیت بر جریان ورود FDI به کشور، پربدیهی است.

۳- عوامل حمایتی و تشویقی:

برای جلب سرمایه گذار و جذب سرمایه، علاوه بر

سرمايه، تکنولوژی پیشرفته و مهارت‌های مدیریت، توسعه منابع انسانی و مالی، گسترش بازرگانی خارجی و در نتیجه فراهم آمدن امکانات رشد اقتصادی توجه دارند و در برابر، مخالفان، بر غارت منابع طبیعی، تسلط بر بازارهای داخلی، وابستگی اقتصادی، ترویج فرهنگ بیگانه، تخریب محیط زیست و گسترش فساد مالی و اخلاقی در کشور میزبان و در مجموع ایجاد موانع اساسی در راه توسعه اقتصادی سالم را مطرح می‌کنند. (نورانی، ۱۳۷۹؛ صص ۱۸۷-۱۷۰).

از دیدن تئو مار کسپستها، علت اصلی صدور سرمايه و سرمايه گذاري خارجي در کشور میزبان، تلاش صاحبان سرمايه براي دستيابي به نيروي کار از اتنو و بازار فروش وسيعتر در اين گونه کشورهاست.

به نظر اقتصاددانان راديکال، سرمايه گذاري خارجي در کشورهاي در حال توسعه، غالباً سبب فرو دستي هر چه بيشتري سياسي و اقتصادي آنها مي شود و موجبات تحت سلطه در آمدن بازارهاي داخلي آنها، ترويچ فرهنگ بيگانه، تخریب محیط زیست و در برخی موارد باعث اشاعه فساد مالی و اخلاقی را فراهم می‌آورد.

پل باران؛ یکی از اقتصاددانان راديکال، معتقد است؛ نظام سرمايه داري نه تنها از بهبود وضع مادي کشورهاي جهان سوم ناتوان است، بلکه، عملکرد آن نظام، ويژگيهاي فرهنگي، اجتماعي و اقتصادي اين کشورها را تخریب مي کند و نارساييها و تضادهای ذاتي خود را به اين کشورها منتقل می‌سازد. (کلاتري، ۱۳۸۴؛ ۱۸۹).

نظريه پردازان مکتب وابستگی معتقدند که کشورهاي در حال توسعه، از طريق مناسبات بازرگاني غير منصفانه و نابرابر با کشورهاي پیشرفته صنعتي، تحت استثمار و وابستگی قرار دارند و بدین ترتیب، بازرگاني خارجي، در عمل، به صورت ابزاري در جهت تحکيم اين تابعيت در آمده است.

در برابر اقتصاددانان مکتب وابستگی، گروهی از اندیشمندان و اقتصاددانان طرفدار آزادی جریان سرمايه قرار دارند که بار د نظريات راديکالها، مزيايي سرمايه گذاري خارجي را در کشورهاي جهان سوم مورد تأکید قرار می‌دهند و بر اين باورند که سرمايه گذاري مستقيم خارجي بر تراز پرداختهاي کشور میزبان آثار

۱- معافيتهاي مالياتي در مورد توليدات شرکتهای سرمايه گذاري خارجي،

۲- پوششهاي بیمه به سرمايه گذاران،

۳- ایجاد مناطق آزاد بازرگاني براي سرمايه گذاري،

۴- راهگشاييها و تسهيلات زیربنایی.

هر کشوري که بتواند امتيازات، تسهيلات و امکانات بيشتري براي سرمايه گذار خارجي فراهم کند، براي جذب سرمايه گذاري خارجي موفقتراست. براي مثال، قوانين و مقرراتي در زمینه بیمه مبنی بر اين که سرمايه و سرمايه گذار بیمه باشد تا در صورت پيش آمدن خسارت، يا زيان جبران نشود. بي شک، گرايش سرمايه گذار را به سرمايه گذاري در چنين کشوري افزايش خواهد داد.

به طور کلي، هرگاه عوامل اقتصادي و مالي داخلي، با شرايط سرمايه گذاري خارجي همگون باشد، ولي سرمايه گذار خارجي با خطراتي مانند سلب مالکيت يا ناامني جاني و مالي روبه رو شود، اقدام به سرمايه گذاري نخواهد کرد. بنابراین، بايد قوانين طوري وضع گردد که حتادد موارد استثنائي و در صورت مصادره اجباري؛ بنگاهها و شرکتهای خارجي، با پرداخت خسارت عادلانه، زيان آنها را جبران کنند.

۴- عوامل جغرافيايي:

منظور از عوامل جغرافيايي، موقعيت جغرافيايي و ژئوپوليتيكي کشور است. برخی از عوامل ژئوپوليتيكي عبارت است از وضعيت آب و هوا، جمعيت، موقعيت مکاني و چگونگي دستيابي به آبهاي بين المللي. هر قدر عوامل فوق از موقعيت بهتري برخوردار باشد، تمايل سرمايه گذاران خارجي به سرمايه گذاري مستقيم افزايش مي يابد.

به طور کلي، هنگامي که به بررسي عوامل اقتصادي مؤثر بر جريان FDI مي پردازيم، به دو بعد هدف و مکان توجه داريم که در تابلو زير به اختصار بيان شده است.

اثرات سرمايه گذاري مستقيم خارجي:

در باب اثرات سرمايه گذاري مستقيم خارجي، نظرات موافق و مخالف بسياري از سوي نظريه پردازان مکاتب علوم اجتماعي و اقتصادي ابراز شده است. به اعتقاد موافقان، سرمايه گذاري خارجي در کشور میزبان، بر انتقال

مثبت دارد و بهره‌وری را در اقتصاد بالا می‌برد.

لانگستای (Longstai) معتقد است که سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در مراحل اولیه ورود، باعث ایجاد اختلال در توزیع درآمد می‌شود. اما، به تدریج به دلیل افزایش رشد اقتصادی ناشی از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، توزیع نا عادلانه درآمد و بهره‌به‌بود می‌گذارد.

نتیجه‌گیری:

روند سرمایه‌گذاری خارجی نشان از آن دارد که این رویکرد نقش مهمی را در اقتصاد جهانی ایفا کرده است. از زمانهای پیش از سال ۱۹۱۴ تا به امروز، جابجایی سرمایه به صورت‌های گوناگون صورت گرفته است. جریان FDI بر حسب عوامل و شرایط اقتصادی، سیاسی، جغرافیایی و... مختلف و جور و اجور بوده است. به‌طور کلی، عواملی مانند عوامل سیاسی، اقتصادی، جغرافیایی، انگیزه‌های مالی و حمایتی می‌تواند از مهمترین عوامل مؤثر بر FDI نام برد.

از مهمترین عوامل اقتصادی مؤثر بر جریان FDI؛ درجه باز بودن اقتصادی، وجود زیرساخت‌های اقتصادی گسترده، راه‌ها، بنادر، سامانه آگاهی‌رسانی قوی و گسترده که اطلاعات روزآمد را در اختیار سرمایه‌گذاران قرار دهد و وضع مالی دولت، قابل توجه و تذکر است.

عمده عوامل سیاسی مؤثر بر جریان FDI؛ ثبات سیاسی، نوع نگرش دولت درباره سرمایه‌گذاری خارجی، سیاست‌های مربوط به ایجاد رقابت و پیوستگی و اکتساب‌های بین‌المللی (M&A)، است.

از عوامل حمایتی مؤثر بر جریان FDI؛ عوامل تسهیل‌کننده سرمایه‌گذاری و خدمات پس از سرمایه‌گذاری را باید نام برد.

نکته‌های اهمیت دیگر این که: از دیدگاه نظریه پردازان علوم اجتماعی و اقتصادی، جریان FDI بر اقتصاد و وضعیت اجتماعی هر کشور و منطقه، اثرات مثبت و منفی از خود باقی می‌گذارد. از مهمترین اثرات مثبت FDI این است که در کشور میزبان موجب انتقال سرمایه و تکنولوژی پیشرفته، گسترش مهارت‌های مدیریت، توسعه منابع انسانی و مالی، گسترش بازرگانی خارجی و در نتیجه، باعث رشد اقتصادی می‌گردد. در برابر، غارت منابع

طبیعی، تسلط بر بازارهای داخلی، تحکیم و وابستگی اقتصادی، ترویج فرهنگ بیگانه، تخریب محیط زیست و اشاعه فساد مالی و اخلاقی در کشور میزبان و در مجموع ایجاد موانع اساسی در راه توسعه اقتصادی سالم‌را، از اثرات منفی سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌دانند.

یادداشتها

1. Foreign Direct Investment.
2. United Nations Conference on Trade and Development
3. capital
4. Investment
5. Capitalism
6. Coyen

منابع:

- بهکیش، محمد مهدی، اقتصاد ایران در بستر جهانی شدن، نشر نی، تهران، ۱۳۸۰.
- تودارو، مایکل، توسعه اقتصادی جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، انتشارات مؤسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، تهران، ۱۳۷۸.
- کلاتری، صمد، نگاهی بر مسایل اقتصادی، سیاسی و جامعه‌شناختی جهان سوم، انتشارات پژوهش‌کننده امور اقتصادی، تهران، ۱۳۸۴.
- کلمن، دیوید و نیکسون، فورد، اقتصادشناسی توسعه نیافتگی، ترجمه غلامرضا آزاد (ارمکی)، انتشارات وثقی، تهران، ۱۳۷۸.
- کمیجانی، اکبر و عباسی، منصوره، «تبیین نقش عوامل مؤثر بر جلب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در ایران»، انتشارات مجله تحقیقات اقتصادی، تهران، ۱۳۸۵، شماره ۷۳.
- کریفین، کیت، راهبردهای توسعه اقتصادی، ترجمه حسین زاغفر و محمد حسین هاشمی، تهران، نشر نی، ۱۳۷۵.
- منافی نژاد، عفت، «تجزیه و تحلیل اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر توسعه اقتصادی در کشورهای در حال توسعه (میزبان) طی سالهای ۱۹۷۵-۲۰۰۰»، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران، تهران، ۱۳۸۴، شماره ۶۴.
- نورانی، محمدرضا، «اثر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر تقاضای کل»، انتشارات اطلاعات سیاسی و اقتصادی، تهران، ۱۳۷۹، شماره ۱۵۲-۱۵۱.
- UNCTAD, World Investment Report 1998
- UNCTAD, World Investment Report 2000: Cross border Mergers and Acquisitions and Development.
- UNCTAD, World Investment Report 2003
- UNCTAD, World Investment Report 2004.
- UNCTAD, World Investment Report 2005